

تلازم محبت الله با محبت اهل بیت در زیارت جامعه کبیره

سمانه کرم پور^۱

چکیده

از مهم‌ترین متون معرفتی رسیده از ائمه معصومین (علیهم‌السلام) زیارت جامعه کبیره است که از سندیت صحیح نیز برخوردار است. از سویی روح توحیدی بر همه عبارات این زیارت حاکم است و از سوی دیگر امام شناسی را داراست. از آن جا که زیارت و ادعیه در منابع شیعی برای ارتباط گرفتن و تمسک به ائمه اطهار (علیهم‌السلام) خوانده می‌شود، پرسش و شبهاتی در زمینه لزوم و چرایی محبت به اهل بیت مطرح شده است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و دستیابی به اطلاعات آن نیز از طریق کتابخانه^۱ ای و دیجیتالی است. نکته قابل تأمل و به دست آمده این است که محبت روحانی و قلبی انسان به اهل بیت (علیهم‌السلام) ملازم با محبت به پروردگار است و این چنین نیست که مومن بتواند بدون یکی از این دو محبت قلبی طریق قرب و سعادت را به درستی پیش گیرد. و از آن جا که امامان مظهري از محبوب و خالق خویش و نمود کامل و آینه‌نمای او هستند، مهر و محبت به خاندان عصمت بهترین ملاک برای سنجش مهر و محبت به خدای متعال است.

واژگان کلیدی: زیارت جامعه کبیره، محبت الله، محبت اهل بیت (ع)، مودت.

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا شهرری.

مقدمه

زیارات و ادعیه از برترین موهبت های الهی هستند که قلب را جلا داده و باعث رقت آن خواهند شد. زیارت جامعه کبیره نیز یکی از مهم ترین، زیباترین و آگاهی بخش ترین زیارتی است که از امام هادی (علیه السلام) برای شیعیان روایت شده است. این زیارت از تواتر و سند صحیح برخوردار است. زیارت جامعه کبیره به واسطه یکی از شاگردان امام هادی (علیه السلام) از ایشان گزارش شده است. این زیارت در میان همه ادعیه و زیاراتی که در منابع شیعه آمده است، منبعی غنی در معرفی ویژگی های ائمه اطهار (علیه السلام) است که کمتر بدان پرداخته شده است. علاوه بر همه ویژگی ها این سوال مطرح می شود که آیا محبت و دوست داشتن اهل بیت از سوی مومن و یا فرد موحد لازم است؟ آیا تلازمی بین محبت اهل بیت و خداوند تعالی وجود دارد؟

از آن جا که امروزه شبهات زیادی بر مسائل گوناگون در حوزه های مختلف وارد می شود، در خصوص محبت به اهل بیت نیز آن را غلو دانسته و در تلاشند از آن به عنوان امری دور از عقلانیت یاد کنند و ادعیه و زیارات را جعل بدانند. در صورتی که ضروری است با بررسی همه جانبه و استدلال گونه از طریق ارجاعات به قرآن و روایات موثق می توان در رفع چنین شبهاتی تلاش نموده و موجب تقویت باورهای دینی و معرفتی و ارتباط با اهل بیت گردیم. در پاسخ به این سوال لازم است که متن زیارت نامه به دقت بازخوانی شود و نکاتی هرچند اندک درباره اهل بیت (علیه السلام) و جایگاه محبت به ایشان بیان نموده و به جمع بندی از آن بپردازیم.

هدف از نگارش چنین پژوهشی یادآوری جایگاه اهل بیت و محبت به ایشان و در نهایت نیز تلازم محبت اهل بیت با محبت به خداوند باری تعالی است، تا در نهایت مومن حقیقی از غیر آن شناخته شود.

درباره محبت اهل بیت و یا محبت الله در زیارت جامعه کبیره هیچ گونه منبع مستقل یافت نشده است اما می توان گفت در اثر آیت الله جوادی آملی با نام «ادب فنای مقربان» اندکی با بیان استدلال بدان پرداخته شده است که مورد استفاده این حقیر نیز خواهد بود. در پژوهش حاضر پس از بیان مفهوم محبت و زیارت، معنی زیارت جامعه کبیره، به بیان تلازم محبت اهل بیت و

محبت خداوند خواهیم پرداخت. در ضمن لازم به ذکر است که پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و از طریق مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمده و نگاشته شده است.

۱- مفهوم شناسی

نخست لازم است به مفاهیم واژگان کلیدی پرداخته شود.

۱-۱- مفهوم محبت

محبت در لغت به معنای دوست داشتن و دوستی است.^۱ محبت در برابر بغض و نفرت است و معنای خواستن چیزی را می‌رساند که خیر دانسته می‌شود.^۲ در نظر راغب اصفهانی الْمُحَبَّةُ بر سه وجه است: محبت برای لذت بردن، محبت برای فایده داشتن و محبت به خاطر فضیلت و کمال.^۳ علامه طباطبایی نیز می‌فرماید محبت وسیله‌ای است که به واسطه آن میان طالب و مطلوب رابطه برقرار می‌شود و محبت را به محبوب می‌رساند.^۴

در قرآن مجید فعل ثلاثی این کلمه مطلقاً بکار نرفته است و همه از باب افعال (احبّ یحبّ) و از باب استفعال و تفعیل (استحبّ - حبّ) استعمال شده است: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»^۵

با توجه به اینکه تعریف درست و روشنی از محبت در هیچ یک از کتب معتبر بیان نشده است و تنها به معانی لغوی و اقسام آن اشاره شده است، می‌توان گفت اصلی‌ترین محبت در انسان، حب ذات است و دیگر انواع آن نیز محبت به الله و بندگان اوست.

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ج ۸، ۲۳۱؛ معین، فرهنگ فارسی، ص ۸۵۱.

^۲ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج ۱، ص ۲۱۴.

^۳ همان.

^۴ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۲۴۷.

^۵ سوره قصص، آیه ۵۶.

اهل معرفت محبت را به سه قسم الاهی، روحانی و طبیعی تقسیم نمودند و نوع الاهی آن محبت خداوند به مخلوقاتش است و نوع محبت روحانی تلاش بنده برای به دست آوردن رضایت پروردگارش است. و نوع طبیعی نیز برای به دست آوردن وصال محبوب و رضایت اوست.^۱

۱-۲- مفهوم زیارت

واژه زیارت در لغت به به معنای قصد و میل و عدول بیان شده است.^۲ از ریشه «زور» و به معنای میل کردن به چیزی و روی برگرداندن از چیزی است بنابراین دیدارهایی را که به این معنا باشند را زیارت می‌نامند.^۳

در لسان العرب این‌گونه بیان شده است که: «زار فلان فلاناً أی إلیه، یعنی فلانی، فلانی را زیارت کرد، به معنای دیگر فلانی به فلانی روی آورد. در واقع به معنای بزرگ شمرده شدن زائر و اکرام توسط زیارت شونده است.»^۴

در نظر آیت الله جوادی آملی علاقه معنوی ای میان عدول و زیارت وجود دارد، ایشان می‌نویسند: «چرا که شخص زائر در زیارت اولیاء الله و بزرگان، با انحراف از جریان مادی و عدول از عالم طبیعت، به عالم روحانیت توجه پیدا می‌کند ضمن اینکه در محیط طبیعی حضور دارد.»^۵

بنابراین معنای زیارت برخلاف باور عمومی نه تنها مختص مردگان بلکه در حقیقت در صله رحم نیز به کار برده می‌شود. چنانچه در معنای دیگری زیارت درباره حضور شخص زائر در مزار متبرکه ائمه معصومین نیز برای گرامیداشت حضرات و تجدید عهد با آنان بیان می‌شود و می‌توان اینگونه بیان نمود که ائمه اطهار (علیهم‌السلام) حی و حاضرند و زیارت نامه هایی نیز در تکریم و ادب حضور در جوار حریم آنان خوانده می‌شود. و در اصل زیارت ایجاد ارتباط روحی با امام همراه با آداب مخصوص آن است. از این رو بهترین زیارت‌نامه برای زائران حریم امن ائمه (علیهم‌السلام)

^۱ ابن عربی، الفتوحات المکیه، ج ۲، ص ۳۲۷.

^۲ جوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة، ذیل ماده زور.

^۳ دهخدا، لغتنامه، ج ۱، ص ۳۳۶۵.

^۴ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۳۲۷.

^۵ جوادی آملی، ادب فنای مقربان، ج ۱، ص ۲۳.

زیارت‌نامه‌ای چون جامعه کبیره است که سبب افزایش معرفت آنان نسبت به خاندان پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌گردد.

زیارات به دو قسم ماثوره و غیرماثوره تقسیم می‌شوند: زیارت ماثوره به این معناست که آن زیارت از امام معصوم صادر شده باشد و غیر ماثوره نیز به این معناست که از غیر امام انشاء شده است.^۱

۱-۳- زیارت جامعه کبیره

موسی‌بن عبدالله نخعی یکی از شاگردان امام هادی (علیه‌السلام)، از ایشان خواست که زیارتی که سبب فزونی معرفت او شود را به او بیاموزد: «ای پسر پیامبر سخت کامل و همراه با بلاغتی را به من بیاموز که در زیارت هریک از شما، آن را بگویم.»^۲ امام نیز در پاسخ به او زیارت جامعه کبیره را به او یاد داد.

زیارت جامعه کبیره به واسطه موسی بن عبدالله نخعی و محمدبن اسماعیل برمکی نقل شده و در کتب تهذیب الاحکام^۳ و من لایحضره الفقه^۴ نیز ذکر شده است. سند این زیارت از طریق شیخ صدوق دارای ارزش و اعتبار است.

این زیارت‌نامه به امامی اختصاص ندارد و می‌توان با متن آن همه ائمه را زیارت نمود. مجلسی این زیارت را کامل‌ترین زیارت‌ها از دور و نزدیک دانسته است.^۵ بنابراین این زیارت کوتاه‌ترین و در عین حال عالی‌ترین متن حاوی نکات امام شناسی است که از امام هادی (علیه‌السلام) به تواتر نقل شده است.

بزرگان دینی و عارفان نیز در خصوص زیارت جامعه کبیره و سندیت آن نکات جالب توجه‌ای را بیان نمودند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌نمائیم. جناب آیه‌الله تقوی در شرح زیارت جامعه

^۱ فاکرمبیدی، تاملی در اصالت متن زیارت جامعه کبیره، ص ۸۷.

^۲ تقوی، شرح زیارت جامعه کبیره، ص ۱۸.

^۳ طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۶، صص ۹۶-۱۰۲.

^۴ ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۱۰.

^۵ مجلسی، زاد المعاد، ص ۳۰۱.

و النَّشَاطُ فِي قِيَامِ اللَّيْلِ وَالْيَأْسُ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ وَالْحِفْظُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ وَنَهْيُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ
 التَّاسِعَةُ بَغْضُ الدُّنْيَا وَالْعَاشِرَةُ السَّخَاءُ وَ أَمَّا فِي الْآخِرَةِ وَ لَا يَنْشُرُ لَهُ دِيْوَانٌ وَ لَا يَنْصَبُ لَهُ مِيزَانٌ وَ
 يُعْطَى كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ وَ يَكْتُبُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ وَ يَبَيِّضُ وَجْهَهُ وَ يَكْسِي مِنْ حُلْلِ الْجَنَّةِ وَ يَشْفَعُ فِي مَائَةٍ
 مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ بِالرَّحْمَةِ وَ يَتَوَجَّعُ مِنْ تَيْجَانِ الْجَنَّةِ وَ الْعَاشِرَةُ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ
 حِسَابٍ فَطُوبَى لِمُحِبِّي أَهْلِ بَيْتِي؛ أَنْ كَسَّ كَسَّ خَدَاوَنْدِ مُحَبِّتِ أَهْلِ بَيْتِ مَرَا بَهْ أَوْ دَادَهْ بَهْ خَيْرٌ دَر دُنْيَا
 وَ آخِرَتِ رَسِيدَهْ اسْتِ، پَسِ هَرْگَزِ تَرْدِيدِ نَدَاشْتَهْ بَاشَدِ كِهْ أَهْلِ بَهْشْتِ اسْتِ. زِيرَا مُحَبِّتِ أَهْلِ بَيْتِ
 مِنْ بَیْسْتِ خَصْلَتِ رَا هَمْرَاهِ دَارَدِ كِهْ دِهَتَايِ از آنْهَآ دَر دُنْيَا وَ دِهَتَايِ دِیْگَرِ دَر آخِرَتِ اسْتِ. اَمَّا دِهْ
 خَصْلَتِ مُحَبِّ أَهْلِ بَيْتِ دَر دُنْيَا: زَهْد، حَرَصْ بَرِ عَمَلْ، پَرهیزکاری دَر دین، شَوْقِ دَر عِبَادَتِ، تَوْبَةُ
 قَبْلِ از مَرگ، شَادَابِی دَر عِبَادَتِ شَبَانَه، نَاامیدی از آنْچِهْ كِهْ دَر دَسْتِ مَرْدَمِ اسْتِ، حَفْظِ وَ نَگْهَداری
 اَمْرِ وَ نَهی خُدا (انْجَامِ اَوَامِرِ وَ تَرْكِ نَوَاهیِ الهی)، بَغْضِ نَسَبْتِ بَهْ دُنْيَا وَ سَخَاوَتِ. وَ اَمَّا دِهْ خَصْلَتِ
 مُحَبِّ دَر آخِرَتِ: نَامَةُ عَمَلِشِ بَا زَنَمی گَرْدَدِ، مِيزَانِ بَرَايشِ نَصَبِ نَمی شُودِ، نَامَةُ عَمَلِ بَهْ دَسْتِ
 رَاسْتِشِ دَادَهْ می شُودِ، دُورِی از آتَشِ جَهَنَّمِ بَرَايشِ نَوَشْتَه می شُودِ، دَر پِیشْگَآهِ خُدا رُوسْفیدِ اسْتِ،
 بَهْ زِیُورَهَآیِ بَهْشْتِی آراستَه می گَرْدَدِ، شَفَاعَتِ اَوْ دَر مَورِدِ صَدِ نَفَرِ از أَهْلِ وَ عِیَالِشِ پَذِیرْفَتَه
 می شُودِ، خَدَاوَنْدِ بَهْ اَوْ بَهْ نَظَرِ رَحْمَتِ می نَگَرْدِ، بَهْ تَاجِ هَآیِ بَهْشْتِی مَزِینِ می گَرْدَدِ وَ آخِرینِ خَصْلَتِ
 اینْکِهْ بَدُونِ حِسَابِ وَآرَدِ بَهْشْتِ می گَرْدَدِ پَسِ خُوشَا بَرِ دُوسْتَدَارَانِ أَهْلِ بَيْتِ مِنْ.»^۱

این روایت کامل ترین روایتی است که به همه آثار محبت اهل بیت و پیوند آن با محبت الهی
 و عاقبت به خیری مومنین اشاره شده است. بنابراین، محبت خداوند بدون محبت اهل بیت امکان
 پذیر و توجبه پذیر نبوده و لازمه یکدیگر می باشند.

^۱ حسینی، هفده گفتار در علوم قرآنی، ص ۱۳۵.

نتیجه گیری

با توجه به آنچه در این پژوهش بررسی شد، واژه زیارت در لغت به به معنای قصد و میل و عدول است. در اصطلاح نیز معنای دیدار کردن و یا زیارت قبور متبرکه ائمه معصومین (علیهم السلام) است. محبت نیز در لغت به معنای دوست داشتن و دوستی است.

از سویی محبت یک پیوند درونی و وجودی است که مراتب وجود آن تشکیکی است. از این رو محبت دارای مراتب شدت و ضعف است. آنچه در زیارت کبیره حائز اهمیت است این است که در این زیارت، امام هادی (علیه السلام) به روش های کسب محبت توجه نموده و در ابتدای زیارت به بیان ویژگی ها و خصائص ائمه اطهار پرداخته است، چرا که معرفت و شناخت به خودی خود سبب ایجاد محبت می شود. در ادامه بیان شخصیت والای ائمه به تبعیت و اطاعت از آنان اشاره شده است که این مورد نیز عامل دوم ایجاد و کسب محبت است.

آنچه در نهایت به عنوان محبت اهل بیت یاد شده، است این است که فرد مومن که نسبت به خداوند محبت داشته باشد، به حتم نسبت به اهل بیت (علیهم السلام) نیز محبت و مودت دارد. آثار محبت به اهل بیت (علیهم السلام) می بایست قابل مشاهده باشد، و این بدان معناست که محبت بدون اطاعت و بغض نسبت به دشمنان اهل بیت (علیهم السلام) ممکن نیست. این چنین است که فرد مومن و محب اهل بیت (علیهم السلام) با پناه بردن به آغوش پر مهر اهل بیت (علیهم السلام) خود را ایمن ساخته و به بهشت الهی خواهد رساند. ان شاءالله و تعالی

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

کتاب فارسی

۱. تقوی، سید محمدتقی، شرح زیارت جامعه کبیره، تهران: موسسه نشر امام صادق(ع)، ۱۳۷۸ش.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، چاپ ۶، تهران: اسراء، ۱۳۸۷ش.
۳. حسینی، حسین، هفده گفتار در علوم قرآنی، تهران: بدر، ۱۳۷۸ش.
۴. دهخدا، لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۳ش.
۵. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه استاد ناصر مکارم شیرازی، بی جا: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، ۱۳۷۶ش.
۶. کاشفی، محمدرضا، آیین مهرورزی، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۴ش.
۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: ساحل، ۱۳۸۶ش.
۸. مکارم شیرازی، ناصر، پرتوی از زیارت جامعه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۹۰ش.

کتاب عربی

۹. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، به تصحیح علی اکبر غفاری، قم: جامعه‌ی مدرسین، ۱۴۱۳ق.
۱۰. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول، تحقیق علی اکبر غفاری، با ترجمه فارسی، تهران: اسالمیه، ۱۴۰۴ق.
۱۱. ابن عربی، محی الدین، الفتوحات المکیه، تهران: مولی، ۱۳۹۵ش.

۱۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۱۳. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیه، تحقیق عبدالغفور عطار، ج ۴، بی جا: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۴ق.
۱۴. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات الفاظ قرآن فی غریب القرآن، محقق؛ محمد سید کیلانی، چاپ دوم، قم، نشر المرتضویه، ۱۳۹۲ ق.
۱۵. طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الكبير (معجم الطبرانی الكبير)، قاهره: مکتبه ابن تیمیة، ۱۴۰۴ق.
۱۶. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، مصحح حسن الموسوی خراسان، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۷. فخر رازی، محمد بن عمر، تفسیر الكبير، قم: دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ق.
۱۸. قمی، عباس، منتهی الامال، تهران: مبین اندیشه، ۱۳۹۰ش.
۱۹. کوفی، محمد بن سلیمان، مناقب الإمام أمير المؤمنين عليه السلام، مجمع إحياء الثقافة الإسلامية، بی تا.
۲۰. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران: المکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۷ق.
۲۱. ____، زاد المعاد، بیروت: چاپ علاءالدین اعلمی، ۱۴۲۳ق.
۲۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحديث، ۱۳۸۴ش.
۲۳. ____، اهل البيت فی الكتاب و السنه، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحديث، ۱۳۷۵ش.
۲۴. نظام الاعرج، حسن بن محمد، تفسیر غرائب القرآن و رغائب الفرقان، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۶ق.

مقالات

۲۵. فاکرمییدی، محمد، «تأملی در اصالت متن زیارت جامعه کبیره»، نشریه حدیث پژوهی، شماره ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳ش.